

УДК 304.4:351

ДЕЙЧ МАРИНА,*кандидат наук з державного управління, докторант**Інституту економіки промисловості НАН України, м. Донецьк*

МОДЕРНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано необхідність соціальної відповідальності в системі суспільних відносин. Розкрито наукові підходи економістів, філософів, соціологів до визначення та застосування соціальної відповідальності вітчизняними та закордонними дослідниками. Оцінено проблеми соціальної відповідальності людини та суспільства через узагальнення результатів соціологічного моніторингу. Запропоновано напрями модернізації суспільних відносин, які базуються на наукових узагальненнях та результатах соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України 1992-2012 рр.

Ключові слова: соціальна відповідальність, суспільні відносини, модернізація, довіра, поведінка, ініціатива, активність, правові норми.

Постановка проблеми. Проблематика соціальної відповідальності є актуальним напрямком наукових досліджень у різних галузях знань, зокрема вивчаються теоретико-методологічні та науково-практичні засади формування, становлення та розвитку соціальної відповідальності. Вона досліджується філософами, юристами, соціологами, економістами, психологами тощо. І це не випадково, бо по суті система соціальних відносин в Україні сьогодні зайшла в глухий кут. Безвідповідальність стала нормою, а негативні наслідки від цього проявились у загальній недовірі громадян до системи соціальних інститутів. Набуває поширення ігнорування правових та соціальних норм, укорінюється безвідповідальна поведінка посадових осіб. Це спричиняє безлад, деградацію культури відносин, провокує конфліктність у суспільстві. Одночасно це негативно впливає на міжнародний авторитет України серед зарубіжних партнерів. Такі негативні наслідки прояву безвідповідальності в суспільстві відповідним чином впливають і на особу. Перш за все, відбувається ціннісна дезорієнтація особистості, ігнорування духовно-моральних цінностей, втрата віри людини саму в себе, у свої можливості, а також формуються сприятливі умови для розповсюдження соціальних хвороб й аморальної поведінки (соціальна депресія, злочинність, самогубства тощо), посилюються настрої філософії бідності, зневіра в можливості статусних змін. Подальша модернізація суспільних відносин в Україні вимагає визначення та застосування соціальної відповідальності як чинника та інструмента впливу на їх удосконалення та впровадження в систему управління. Це визначає проблему соціальної відповідальності як актуальну та необхідну для модернізації суспільних відносин та розвитку соціальної відповідальності.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Серед наукових публікацій з проблем соціальної відповідальності привертає увагу значна активність представників економічної науки, а серед соціологів та філософів простежується вкрай обмежений перелік публікацій. Водночас найбільш значущою для роз-

витку наукового напрямку із соціальної відповідальності є книга відомого українського вченого А. М. Єрмоленка "Этика ответственности и социальное бытие человека: современная немецкая практическая философия" [1]. У монографії обґрунтовується значення етики відповідальності в гуманістичній переорієнтації суспільства, вирішенні глобальних проблем. Уперше в період із 1994 р., коли Україна стала незалежною, були поставлені запитання, подано наукові обґрунтування сутності відповідальності, її розподілу та масштабів розповсюдження. Базуючись на онтологічному підході Х. Йонаса, який був розвинений у його книзі "Принцип відповідальності", А. М. Єрмоленко до етики відповідальності пропонує включати онтологічні визначення - відповідальність за буття взагалі, перед буттям узагалі. Цей підхід спрямований на те, щоб цінності та норми формувати з наявного буття, з "відповідальності за збереження буття", яка на підставі "евристики страху" стримувала б експансію людини у світі [1]. У подальших наукових працях А. М. Єрмоленка [2, 3] знайшли розвиток взаємодія етичних норм та цінностей у різноманітних соціальних системах, які визначають особливості формування та прояву соціальної відповідальності. При цьому автор використовує метод порівняльного аналізу різноманітних концепцій етики відповідальності з метою модернізації тієї предметної сфери, яка характеризується взаємодією етичних норм і цінностей із системами сучасного суспільства.

Цей значний потенціал наукових здобутків фахівців Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України з проблем соціальної відповідальності не знайшов гідного використання та розвитку в наукових дослідженнях представників соціологічної, економічної та юридичних наук. Певний сплеск публікацій простежується з проблем соціальної відповідальності бізнесу протягом останніх п'яти-семи років. Вони стосуються запозичення зарубіжного досвіду корпоративної соціальної відповідальності, форм благодійництва, а також прикладів їх прояву в діяльності бізнес-структур. Одночасно серед російських видань слід відзначити наукове видання Є. Я. Віттенберга, нау-

ковця з Інституту соціології РАН, який видав монографію "Социальная ответственность бизнеса на постсоветском пространстве" [4], де викладено результати довготривалих досліджень з проблем розуміння бізнесом своєї соціальної відповідальності, бачення підприємцями перспектив її розвитку в умовах кризи та в посткризовий період. Значна кількість наукових обґрунтувань автора базується на результатах моніторингових експертних опитувань. Порівняльний аналіз стану розвитку пострадянських країн щодо соціальної відповідальності бізнесу показує значні переваги України в цьому напрямку. Одночасно обґрунтовуються проблеми, пов'язані з надмірним невиправданим втручанням держави в розвиток бізнесу. Здобутками України є проведення широкомасштабних соціологічних досліджень із проблем соціальної відповідальності бізнесу та висвітлення результатів цих досліджень у наукових виданнях. Популярним в Україні стає викладання серед основних дисциплін в економічних ВНЗ предмету "Корпоративна соціальна відповідальність", що обумовило підготовку навчальних посібників із цього напрямку [5]. Але тільки через теоретико-методологічні та концептуальні засади розвитку соціальної відповідальності можливе подальше успішне просування в усвідомленні загальних проблем системної соціальної відповідальності. Саме до таких публікацій належить колективна монографія науковців Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана "Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку" [14] за науковою редакцією д. е. н. А. М. Колота. У цій монографії показані результати системного наукового дослідження феномена соціальної відповідальності суб'єктів суспільства на всіх рівнях - особистісному, корпоративному, інституціональному та державному. Тут подано теоретичні засади соціальної відповідальності людини, її органічний зв'язок із суспільством і природою. Найбільш цікавим із позицій модернізації суспільних відносин є позиція авторів щодо імплементації національної ідеї соціальної відповідальності в загальну систему суспільного розвитку.

Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій із проблем соціальної відповідальності показує певні здобутки науковців України в цій сфері. Відбувається природне становлення цього наукового напрямку з певними перевагами в бік соціальної відповідальності бізнесу. Але простежується гостра потреба в системних міждисциплінарних підходах до її подальших перспектив, що, у свою чергу, потребує, зокрема, соціологічних спостережень, визначення соціальної відповідальності як чинника та мотиватора до певних дій особистості та членів суспільства. Соціальна відповідальність багатоаспектна. Вона є причиною та наслідком певної соціальної поведінки, вона визначає рівень культури й моральні якості людини та суспільства. Тому для глибокого пізнання цього явища необхідним є залучення та відстеження інформації, яка визначає її першоджерела, - це суб'єктивна оцінка людей щодо проявів соціальної відповідальності в різних сферах їх життєдіяльності.

Поодинокими є публікації, які розкривають суб'єктивну оцінку населення України проблем соціальної відповідальності. За тривалий термін проведення соціологічного моніторингу Інститутом соціології (далі - ІС) НАН України [6] значна кількість його запитань яскраво визначає соціальну відповідальність у всіх її проявах (як позитивних, так і негативних

через нереалізованість її у життєдіяльності людей), розкриваються питання соціальної відповідальності як соціально-психологічного чинника суспільного розвитку. Але цільових глибоких досліджень та узагальнень із цих питань не проводиться. Лише стаття В. Степаненка [7] "Безвідповідальне суспільство?" звертає увагу на цю проблему, акцентуючи на невизначеності відповідальності як регулятивної норми й соціального інституту українського суспільства. За результатом проведеного у 2008 р. соціологічного опитування в межах соціологічного моніторингу ІС НАН України автор приходить до висновку, що більше 60 % респондентів не мають відчуття особистої відповідальності щодо стану справ ні в країні, ні в місті й селі, де вони проживають. Немає значної різниці в усвідомленні власної соціальної відповідальності в різних вікових групах опитаних, а незначна різниця з підвищенням рівнем особистої відповідальності в чоловіків (6-9 %), ніж у жінок простежується за гендерною складовою. Тільки за рівнем освіти визначилась значна диференціація носіїв особистої соціальної відповідальності, яка зростала зі зростанням рівня освіти. Ця ж тенденція простежується В. Степаненком при зміні соціально-статусних характеристик респондентів, коли міра відповідальності щодо суспільних справ зростала відповідно до зростання умовної драбини суспільного становища [7, с. 365]. Підвищення рівня особистої відповідальності, на думку автора, потребує відповідних політичних умов для її становлення та розвитку, а саме 1) реформування системи представництва суспільних інтересів; 2) забезпечення впливу громадян на владу та їхній контроль за прийняттям суспільно значущих рішень; 3) реальне утвердження основ та практик місцевого самоврядування; 4) реалізація механізмів відповідальності в утвердженні в країні верховенства права. Проведений усебічний аналіз прояву особистої відповідальності дав певну уяву про стан безвідповідальності суспільства. Але можливості оцінки цього явища значно ширші при більш повному використанні результатів соціологічного моніторингу ІС НАН України.

Метою цієї статті є оцінка перешкод становлення соціальної відповідальності людини та суспільства в соціологічних вимірах та визначення можливостей удосконалення суспільних відносин на підставі реалізації соціально відповідальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Соціальна відповідальність суспільства походить та визначається соціальною відповідальністю його членів. Саме соціальна відповідальність людини, на переконання А. М. Колота [8], є багатоаспектним явищем та соціальним феноменом, який визначається її цінностями (аксіологічними настановами) - совістю, чесністю, довірою, толерантністю, співучастю, обов'язковістю, правдивістю, любов'ю до ближнього, добротою [8, с. 9]. На його думку, соціально-відповідальній людині притаманна соціально відповідальна поведінка, що насичена високою духовністю й моральністю, а її вектором є не тільки сама людина, а й інші суб'єкти громадянського суспільства.

Прагнення людей до певного порядку в суспільстві, де вони живуть, спілкуються, взаємодіють, є природним. І чим яскравіше воно виявляється, тим більш глибокою є потреба в такій системі відносин, які забезпечують цей порядок. Відсутність порядку є наслідком та проявом безвідповідальності. У соціологічному моніторингу ІС НАН України відстеження протягом останніх десяти років задоволеності

опитаними порядком у суспільстві показує, що кількість тих, кому вистачає порядку в суспільстві, дуже низька. Вона за цей термін коливалась у межах від 4,1 % до 8,9 % респондентів (табл. 1). Це питання цікавить усе суспільство, і лише 3 % опита-

них визначили до цього індивідуальне ставлення. Але прагнення людей жити в суспільстві, де панує порядок, є високим та сталим, а протягом 2002-2012 років кількість тих, кому не вистачає порядку в суспільстві становила 68,7-75,4 %.

Таблиця 1. - Оцінка потреб у встановленні порядку в суспільстві, %*

Чи вистачає Вам порядку в суспільстві?	2002	2005	2006	2008	2010	2012
Не вистачає	75,4	68,7	74,3	73,7	72,2	73,2
Важко сказати, вистачає чи ні	16,7	21,5	18,1	14,9	17,9	17,9
Вистачає	4,1	7,5	5,4	8,9	7,2	6,2
Не цікавить	3,2	2,2	1,7	2,3	2,5	2,3
Не відповіли	0,6	0,1	0,5	0,1	0,2	0,4

* Тут і далі у % до опитаних

Комплексним показником, який визначає стан соціальної відповідальності в суспільстві, є дотримання діючих у країні законів. Без реалізації цієї вимоги декларативною стає соціальна відповідальність і суспільства, й особи. Саме верховенство права перетворює державу в правову соціальну країну, а людина за наявності в суспільних відносинах цього вер-

ховенства права, яке перш за все спонукає її саму до дотримання чинних законів країни, відчуває себе одночасно соціально захищеною. Але за результатами соціологічного моніторингу простежується стала динаміка нереалізованості верховенства права, через що людям не вистачає в суспільних відносинах дотримання чинних у країні законів (табл. 2).

Таблиця 2. - Оцінка ставлення опитаних до дотримання чинних у країні законів, %

Чи вистачає Вам дотримання чинних у країні законів?	2002	2005	2006	2008	2010	2012
Не вистачає	70,8	68,7	69,9	68,3	68,8	71,8
Важко сказати, вистачає чи ні	19,5	22,1	21,7	19,3	20,2	19,0
Вистачає	5,2	6,3	5,7	9,3	7,7	6,1
Не цікавить	3,9	2,8	2,3	2,9	2,9	2,6

Певною перешкодою щодо дотримання чинних у країні законів, а відповідно реалізації відповідальності є знання законів. Люди відчувають певну розгубленість при визначенні можливостей діяти за правовими нормами, бо не обізнані із законами через швидку зміну подій та кількісне зростання самих законів.

У таблиці 3 кількість респондентів, які визначають згоду із тим, що через швидкі всебічні зміни сьогодня особа не розуміє, яких законів дотримуватись, коливалась протягом 1992-2012 роки від 67,8 до 80,3 %.

Дезорієнтованість у законодавчому полі посилює несприятливий стан для формування умов усвідомлення та запровадження соціальної відповідальності,

а також викликає слабке знання правових норм. Правова необізнаність може носити різний характер. Одним із найбільш розповсюджених є недостатність правових знань для захисту своїх прав та інтересів та високий рівень потреб населення в юридичній допомозі. В Україні інституційне забезпечення прав та інтересів членів суспільства є вкрай нерозвиненим, через це потерпають люди, які не зорієнтовані до самозахисту своїх прав й гарантій, не мають відповідних знань та практик його використання. У табл. 4 оцінено потреби в юридичній допомозі для захисту прав й інтересів опитаних. Не вистачало такої допомоги у 2012 році 54,4 %, а протягом 1996-2010 років ця кількість коливалась у межах від 47 до 57 %.

Таблиця 3. - Характеристика можливості діяти за правовими нормами завдяки нормативно-правовій обізнаності, %

Усе так швидко зараз змінюється, що не розумієш, яких законів дотримуватись	1992	2000	2005	2006	2008	2010	2012
Згоден	80,3	79,8	67,8	73,9	76,9	73,4	75,9
Не згоден	14,4	12,2	21,3	17,1	16,5	16,8	13,9
Не знаю	4,9	7,0	10,7	9,0	6,6	9,7	10,0
Не відповіли	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2

Таблиця 4. - Оцінка потреб у юридичній допомозі для захисту своїх прав та інтересів, %

Чи вистачає Вам юридичної допомоги для захисту своїх прав та інтересів?	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Не вистачає	46,9	52,4	50,0	56,0	57,2	51,3	47,3	48,4	49,4	54,4
Важко сказати, вистачає чи ні	29,1	28,7	25,9	23,3	22,7	26,4	27,4	25,4	25,2	25,7
Вистачає	8,1	5,5	8,8	8,3	9,4	12,1	12,9	14,8	12,8	10,8
Не цікавить	15,9	12,6	15,0	11,8	10,5	10,1	11,8	11,0	12,2	8,4
Не відповіли	0,0	0,9	0,4	0,6	0,2	0,1	0,5	0,4	0,4	0,7

Міжнародна спільнота показники захисту прав та свобод людини визначає в колі головних при оцінці рівня розвиненості суспільних відносин й оцінці реалізації міжнародних стандартів із соціальної відповідальності. А такий низький рівень захисту прав та інтересів людини в Україні підтверджує низькі можливості для впровадження та застосування соціальної відповідальності.

Країна й суспільство мають можливості до розвитку, прогресу та збагачення за умов, коли є висо-

кою активність людей у трудовій, виробничій та підприємницькій сферах, коли створені умови та можливості працювати з повною віддачею, коли соціальна відповідальність переважає в трудовій сфері та в соціально-трудових відносинах. На запитання щодо наявності можливостей працювати з повною віддачею протягом 1996-2012 років кількість тих, яким її не вистачало, коливалась у межах від 27,2 % до 45,5 % (табл. 5).

Таблиця 5. - Оцінка достатності можливостей працювати з повною віддачею, %

Чи вистачає Вам можливостей працювати з повною віддачею?	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Не вистачає	38,9	44,5	45,5	38,0	30,2	32,2	30,1	27,2	32,7	35,0
Важко сказати, вистачає чи ні	24,3	23,0	20,9	21,9	21,6	21,2	22,8	20,7	20,1	24,2
Вистачає	26,1	20,7	23,0	28,0	33,5	34,3	35,1	39,3	37,5	28,5
Не цікавить	10,6	10,8	10,2	11,5	14,2	12,2	11,5	12,5	9,5	11,7
Не відповіли	0,0	0,9	0,3	0,7	0,4	0,1	0,6	0,4	0,2	0,4

З 2004 до 2010 року простежувалась позитивна тенденція переважання кількості працівників, яким вистачало можливостей працювати з повною віддачею, над тими, кому її не вистачало. У 2012 р. ситуація змінилась, кількість тих, кому не вистачало можливостей, стала більшою на 6,5 %, ніж тих, кому вистачало. Але цінність праці в суспільстві поступово зменшується, тому значна кількість опитаних до можливості працювати з повною віддачею ставилася індиферентно. Протягом 1996-2012 рр. кількість тих, кого не цікавило це питання, становила 9,5-14,2 %. Нереалізованість трудової активності простежується більш ніж у третини опитаних, які констатували відсутність можливостей для цього.

Соціальна відповідальність реалізується перш за все в соціально відповідальній поведінці. Саме дослідження глибинних основ соціальної відповідальності потребує усвідомлення природи соціально відповідальної поведінки особи. Через певний тип поведінки людей визначаються можливості реалізації соціально відповідальних дій. Одним із найбільш показових проявів соціально безвідповідальної поведінки є нечесність незалежно від мотивації

її походження. За двадцять років (з 1992 до 2012 року) відстежується зростання негативних тенденцій щодо можливих проявів соціально безвідповідальної поведінки. Якщо в 1992 р. кількість людей, які були спроможні піти на нечесний вчинок заради вигоди, становила 58,5 %, то у 2012 році - 70,6 %. За цей же термін зросла кількість тих, хто міг би збрехати, щоб уникнути неприємностей.

Через свідому нечесну поведінку, яка за будь-яких обставин має місце в суспільстві, виникає низка негативних наслідків, які обумовлюють та провокують несприятливі для розвитку суспільства та людини умови. Перш за все, простежується розгубленість та дезорієнтованість людей, які не розуміють, у що ж узагалі можна вірити. Для людей, які виростили та виховувались в СРСР із певною ідеологією та ідеалами, сучасна невизначеність, хаотичність та загальний безлад (політичний, економічний, правовий, соціальний) сприймаються більш болісно, ніж у молодого покоління. Тому протягом тривалого терміну (з 1992 до 2012 року) кількість опитаних, які не можуть зрозуміти, у що вірити за теперішнього безладу, становить більш ніж 75 % (табл. 6).

Таблиця 6. - Оцінка можливостей розуміння орієнтирів (ідеалів), до яких є довіра, %

За теперішнього безладу та невизначеності важко зрозуміти, у що вірити	1992	2000	2005	2006	2008	2010	2012
Згоден	78,5	78,3	68,4	76,6	75,7	74,0	76,0
Не згоден	14,8	14,4	23,2	16,6	17,0	18,0	15,8
Не знаю	6,4	6,9	8,4	7,2	7,2	7,9	8,1
Не відповіли	0,3	0,3	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1

Загальний стан недовіри трансформується певним чином у недовіру до співвітчизників. На запитання: "Який рівень довіри співвітчизникам?" респондентам важко було відповісти (табл. 7). Їх кількість із 1994 до 2012 рр. коливалась у межах від 37,4 % до 48,6 %. А кількість тих, хто переважно й цілком не довіряє, значно зросла після 2004 р. (з 30 % до 49 %). Можливо, це пов'язано з виборчими процесами та "помаранчевою" революцією, але зниження довіри співвітчизників один до одного є руйнацією згуртованості, що зменшує підстави для культивування відповідальності.

Історичний досвід існування за радянських часів,

коли держава брала на себе відповідальність за освіту, оздоровлення, працевлаштування, пенсійне забезпечення, соціальну рівність тощо, призвів до певної залежності особи від високого рівня відповідальності держави за соціальний стан та реалізацію державних соціальних гарантій та стандартів. Ринкові умови господарювання змінили ролі держави та людини. Відповідальність за гарантування соціальних прав і гарантії поступово стала перекладатись на плечі особи. Але свідомість людей та сприйняття цих обов'язків за державою формувались більше 70 років, і змінити ці стійкі стереотипи за короткий термін неможливо. Патерналістські настрої

Таблиця 7. - Оцінка рівня довіри до співвітчизників, %

Який рівень довіри до співвітчизників	1994	1996	1998	2000	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Зовсім не довіряю	5,9	7,6	7,6	7,1	5,1	2,6	2,9	3,9	3,0	3,6
Переважно не довіряю	12,8	10,7	12,3	13,3	12,9	9,5	8,3	9,6	10,7	12,2
Важко сказати, довіряю чи ні	46,5	48,1	44,8	48,6	42,3	38,7	41,9	37,4	40,6	41,2
Переважно довіряю	23,0	23,1	23,1	22,8	32,8	42,3	39,8	41,2	38,5	35,6
Цілком довіряю	7,2	10,6	10,4	7,3	6,7	6,8	6,9	7,6	7,0	7,4
Не відповідали	4,5	0,0	1,8	0,9	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
Середній бал	3,1	3,2	3,2	3,1	3,2	3,4	3,4	3,4	3,4	3,3

превалюють у людей старшого віку, і їх зміна можлива лише через декілька поколінь. Хоча значна кількість держав із ринковою економікою демонструє надання своїм громадянам значної соціальної опіки та фінансування освітніх, оздоровчих програм для населення та соціального захисту осіб похилого віку. Значна частина українського соціуму зневірена не тільки в державних установах та співвітчизниках, але й у собі, своїх власних силах. Кількість тих, що вказали на залежність особистої відповідальності "від зовнішніх обставин" (сумарно здебільшого від

зовнішніх обставин та деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин), на запитання "Від чого залежить те, як складається Ваше життя?" за 1992-2012 рр. представлена в табл. 8.

Простежується певний високий рівень невпевненості в собі, посилення на сильні зовнішні обставини, але з поступовою тенденцією щодо зменшення кількості тих, які беруть на себе відповідальність за власне життя.

Одночасно, простежується незначна кількість тих, хто покладається на себе. Вона в 2-3 рази менше зневірених у собі (рис. 1).

Таблиця 8. - Оцінка особистої відповідальності за те, як складається власне життя, %

Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складається Ваше життя?	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Здебільшого від зовнішніх обставин	20,4	28,2	31,2	38,6	28,5	24,0	19,3	18,6	18,9	17,5	16,1	16,8
Деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин	39,4	30,6	27,7	28,1	30,7	28,1	29,3	27,2	29,5	30,0	30,6	32,3
Однаковою мірою від мене і від зовнішніх обставин	25,7	21,3	22,2	18,7	23,7	25,6	28,8	29,8	31,8	31,1	31,1	30,5
Більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин	12,3	10,0	9,2	7,2	8,8	10,7	12,1	12,8	10,4	11,9	11,7	10,2
Здебільшого від мене	6,6	9,2	9,7	7,1	8,1	11,5	10,2	11,4	9,3	9,4	10,5	10,2
Не відповідали	0,2	0,8	0,0	0,4	0,3	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
Середній бал	2,5	2,4	2,4	2,2	2,4	2,6	2,7	2,7	2,6	2,7	2,7	2,6

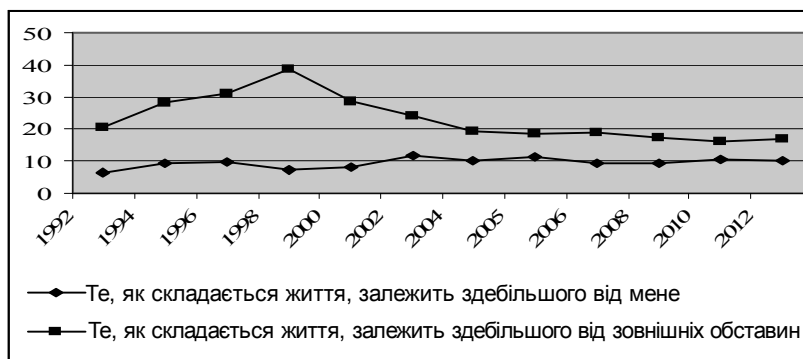

Рис. 1. Характеристика тих, хто вірить у себе і незалежність від зовнішніх обставин, %.

Найбільший рівень соціальної відповідальності людей за власне життя респонденти відчували у 2005 р., коли перемогли в політичних змаганнях представники та лідери "помаранчевої революції". Але нереалізованість очікувань та сподівань, невиконання обіцянок представників влади знову призвели до зневіри в можливості людей самим змінити своє життя. У 2006 році на 4,5 % зменшилась кількість респондентів (порівняно з 2005 р.), які вважали, що їхнє життя більшою мірою залежить від них, ніж від зовнішніх обставин (рис. 1). У 2010 р. превибори Президента України викликали сплеск

очікувань на краще (22,2 %), але у 2012 р. цей показник визначився на рівні 20,4 %.

Позитивною є тенденція, яка відстежується за думками опитаних, що вважають залежність від зовнішніх обставин та від самого себе однаковою. Їх кількість зросла за двадцять років на 5 % (табл. 8).

Таким чином, у свідомості населення переважає невпевненість у собі, у власних силах змінити своє життя на краще через зовнішні обставини та перешкоди. З одного боку, ця суб'єктивна оцінка обумовлена об'єктивними несприятливими умовами та можливостями різного характеру, які повинні адрес-

но вивчатись та бути предметом для змін. З іншого боку, сама особистість не повинна бути в стані очікування зовнішніх змін. Вона повинна ініціювати ці зміни та націлювати себе на активність і самостійність у розв'язанні життєвих проблем. І тут є оптимістичні сподівання та очікування щодо формування та реалізації особистих рис людини в розв'язанні життєвих проблем та досягненні своїх цілей, а відповідно укріпленні соціально відповідальної поведінки (табл. 9).

Кількість опитаних, які стверджують, що їм вистачає ініціативи й самостійності в розв'язанні життєвих проблем, коливається протягом 1996-2012 років від третини до майже половини опитаних, а кількість тих, кому їх не вистачає, становила майже 30 % опитаних, така сама частка опитаних не могла визначитись із відповіддю на це запитання (табл. 9).

Одночасно респондентам не вистачає рішучості для реалізації соціальної відповідальності (табл. 10).

Таблиця 9. - Самооцінка прояву ініціативи та самостійності в розв'язанні життєвих проблем та досягненні своїх цілей, %

Ініціативи й самостійність у розв'язанні життєвих проблем	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Не вистачає	26,3	24,5	27,8	29,0	22,7	26,3	23,6	22,4	23,9	28,7
Важко сказати, вистачає чи ні	36,7	41,4	32,7	33,7	31,7	28,9	31,7	27,2	28,3	30,6
Вистачає	30,4	28,1	33,6	32,0	40,0	39,1	40,0	45,2	43,3	36,0
Не цікавить	6,6	5,0	5,5	4,8	5,2	5,6	4,3	4,8	4,3	4,3
Не відповіли	0,0	0,9	0,3	0,6	0,4	0,2	0,4	0,4	0,2	0,4

Таблиця 10. - Самооцінка прояву рішучості для реалізації соціальної відповідальності в розв'язанні життєвих проблем та досягненні своїх цілей, %

Рішучість у досягненні своїх цілей	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Не вистачає	26,7	31,1	31,2	31,8	29,2	30,9	28,3	27,2	27,9	33,8
Важко сказати, вистачає чи ні	37,1	39,8	33,3	31,9	31,6	28,7	30,3	27,1	29,7	28,7
Вистачає	26,2	19,7	25,4	27,0	31,5	31,9	33,2	37,5	34,9	31,2
Не цікавить	10,0	8,7	10,0	8,8	7,7	8,4	7,6	7,6	7,4	5,8
Не відповіли	0,0	0,8	0,2	0,6	0,1	0,1	0,5	0,6	0,1	0,5

Таким чином, в Україні простежується значна зацікавленість науковців визначенням та розв'язанням проблем соціальної відповідальності, є певні здобутки в цій сфері. Міждисциплінарна сутність соціальної відповідальності обумовлює розширення поля дослідження від наукових узагальнень до глибокого пізнання її сприйняття, оцінки думок та прояву в поведінці людей. Саме шляхом узагальнення результатів соціологічних опитувань виникає можливість зрозуміти її джерела та механізми здійснення. За результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України визначилась потреба опитаних у наявності ознак соціальної відповідальності, якої не вистачає для підтримання порядку в суспільстві, дотримання чинних законів (більше 70 % опитаних). Слабке знання правових норм респондентами дезорієнтує людину в правовому полі, обумовлює зростання потреби в юридичній допомозі. Трудова поведінка характеризує можливість ефективно працювати, але цих можливостей недостатньо для реалізації повної віддачі себе у сфері праці. Перешкодою для більш широкого запровадження соціальної відповідальності є нечесність за різними мотивами та походженням, а також високий рівень недовіри. У значній кількості опитаних переважають відчуття невпевненості у власних силах, а наявний стан речей вони виправдовують більш вагомими зовнішніми обставинами, власною нерішучістю, безініціативністю та низькою самостійністю.

Висновки

1. В українському суспільстві відбувається усвідомлення потреб зміни соціальної поведінки та забезпечення її регуляції на підставі реалізації потреб у встановленні порядку в суспільстві, посилення рівня довіри, формування умов посилення згуртованості, забезпечення реалізації правових норм та можливостей захисту прав і гарантій, що обумов-

лює зменшення бар'єрів становлення соціальної відповідальності в Україні. Духовно-культурний потенціал українського суспільства дає змогу усвідомити та реалізувати переваги розвитку суспільних відносин, які базуються на соціальній відповідальності. Одночасно потребують подальшого наукового опрацювання проблеми утвердження системної соціальної відповідальності в міждисциплінарному контексті з усвідомленням теоретико-методологічних основ визначення феномена та пошуку механізмів мотивації до соціально відповідальної поведінки особистості та суспільства, а також соціально відповідальних дій бізнесу та держави.

2. Теоретичні узагальнення та результати соціологічних досліджень визначили проблеми становлення соціальної відповідальності та забезпечили обґрунтування необхідності в певних діях й управлінських рішеннях. До них слід віднести такі:

- внести до проекту Концепції соціального розвитку України положень, які конкретизують посилення та запровадження соціальної відповідальності в систему соціального управління України та її регіонів;
- забезпечити включення до проекту Концепції гуманітарної політики України на період до 2020 року положення з культивування та запровадження соціальної відповідальності;
- у систему виховання та освіти підготувати спеціальні програми в межах духовно-культурного розвитку, які регламентують соціальну відповідальність;
- посилити зміст Кодексу поведінки держслужбовця щодо посилення соціальної відповідальності та регламентації обов'язків щодо її розвитку та застосування;
- забезпечити культивування у свідомості населення переваг суспільних відносин, які базуються на соціальній відповідальності;
- сприяти створенню та розвитку системи державних та громадських інститутів соціальної відповідальності.

Водночас необхідне державне замовлення на проведення наукових досліджень із розробки теоретичних та практичних аспектів соціальної відповідальності інститутів держави та суспільства і розробка на цій підставі Концепції соціальної відповідальності в Україні та забезпечення її впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермоленко А. Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия) / А. Н. Ермоленко. - К. : Наук. думка, 1994. - 200 с.
2. Ермоленко А. М. Комунікативна практична філософія / А. М. Ермоленко. - К. : Лібра, 1999. - 488 с.
3. Ермоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини - шанування природи : [монографія] / М. А. Ермоленко. - К. : Лібра, 2010. - 416 с.
4. Виттенберг Е. Я. Социальная ответственность бизнеса в постсоветском пространстве / Е. Я. Виттенберг. - М. : РГГУ, 2011. - 477 с.
5. Социальная ответственность бизнеса в Украине / [под ред. Ю. Саенко]. - К. : Батискаф, 2002. - 72 с.
6. Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. - К. : Ін-т соціології НАН України, 2012. - 660 с.
7. Степаненко В. Безвідповідальне суспільство? / В.

Степаненко // Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. - К. : Ін-т соціології НАН України, 2009. - 560 с.

8. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади / А. Колот // Україна: аспекти праці. - 2011. - № 3. - С. 3-9.

9. Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект : [монографія] / под ред. И. Ю. Беляевой, М. А. Эскиндарова. - М. : КНОРУС, 2008. - 504 с.

10. Благов Ю. А. Корпоративная социальная ответственность: эволюция концепции / Ю. А. Благов. - СПб. : Высшая школа менеджмента, 2010. - 272 с.

11. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою : [монографія] / В. М. Шаповал. - Дніпропетровськ : ДВНЗ "НГУ", 2011. - 357 с.

12. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : [монографія] / за ред. О. М. Балакіревої]. - К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2011. - 592 с.

13. Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні / [за ред. О. М. Балакіревої]. - К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. - 320 с.

14. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : [монографія] / за ред. А. М. Колота]. - К. : КНЕУ, 2012. - 501 с.

15. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність: як зробити якомога більше добра для Вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі. - К. : Стандарт, 2005. - 302 с.

Дейч Марина

кандидат наук по государственному управлению, докторант Института экономики промышленности НАН Украины, г. Донецк

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПРИНЦИПАХ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

В статье обоснована необходимость социальной ответственности в системе общественных отношений. Раскрыты научные подходы экономистов, философов, социологов к определению и применению социальной ответственности отечественными и зарубежными исследователями. Оценены проблемы социальной ответственности человека и общества через обобщение результатов социологического мониторинга. Предложены направления модернизации общественных отношений, которые базируются на научных обобщениях и результатах социологического мониторинга Института социологии НАН Украины 1992-2012 гг.

Ключевые слова: социальная ответственность, общественные отношения, модернизация, доверие, поведение, инициатива, активность, правовые нормы.

Deych Maryna

Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor, Person working for doctor's degree of Institute of industrial economics NAS of Ukraine

MODERNIZATION OF SOCIAL RELATIONS ON THE BASIS OF SOCIAL RESPONSIBILITY

The actuality of problems of social responsibility improving increases. This negative phenomena leads to chaos and conflicts in society, prevents to development of culture relations. There is a process of disorientation of person, neglect of spiritual values, lack of development of self-realization needs, the strengthening of the philosophy of poverty. The modernization of social relations requires using of social responsibility as an instrument of influence on them, and the introduction of the control system.

In the scientific publication of A.M.Ermolenko the essence of social responsibility and the scope of its distribution were justified. The relationship of ethics and values in different social systems are viewed.

The development of the theory and practice of social responsibility is reflected in the book of scientists of Kyiv National Economic University. It presents the results of studies of social responsibility at the individual, corporate, institutional and national levels. The authors propose to look at the social responsibility as a national idea in the system of social development.

In general, the results of research and publications indicate a lack of people opinions about the manifestation of social responsibility in the various spheres of life.

That's why the results of sociological monitoring of 1992-2012 years were defined, the sources of social

responsibility were identified. These are: the need in stock order in society, the enforcement of laws, legal awareness and legal assistance to protect rights and interests. The possibilities of trust, the extent of human dependence on external circumstances, initiative and independence, determination in achieving their goals were estimated. It is proved that there is a low level of motivation to socially responsible behavior of person and society. The system of management actions focused on the modernization of public relations on the principles of social responsibility was offered.

Key words: social responsibility, public relations, modernization, confidence, behavior, initiative, activity, legal norms.

REFERENCES

1. Ermolenko A.N. (1994), *Ethics And Social Responsibility Of Human Existence (Modern German Practical Philosophy)*, Naukova dumka, Kyiv, 200 p.
2. Ermolenko A.N. (1999), *Communicative practical philosophy*, Libra, Kyiv, 488 p.
3. Ermolenko A.N. (2010), *Social ethics and ecology. Human Dignity - respect for nature*, Libra, Kyiv, 416 p.
4. Vittenberg Ye.Ya. (2011), *Social responsibility of business in the post-Soviet space*, RGTU, Moscow, 477 p.
5. Saenko Yu. (2002), *Social responsibility of business in Ukraine*, Batiskaf, Kyiv, 72 p.
6. Vorona V., Shulga M. (2012), *Ukrainian Society 1992-2012. Status and trends change. Sociological monitoring*, Institute of sociology NAS of Ukraine, Kyiv, 660 p.
7. Stepanenko V. (2009), "Irresponsible society?", *Ukrainske suspilstvo 1992-2009. Dynamika sotsialnykh zmin*, Institute of sociology NAS of Ukraine, Kyiv, 560 p.
8. Kolot A. (2011), Social responsibility as a factor of sustainable human social dynamics: theoretical foundations, *Ukraina: aspekty pratsi*, 3, pp.3-9.
9. Belyaeva I.Yu., Eskindarov M.A. (2008), *Corporate social responsibility: management aspect*, Knorus, Moscow, 504 p.
10. Blagov Yu.A. (2010), *Corporate social responsibility: the evolution of the concept*, St. Petersburg, 272 p.
11. Shapoval V.M. (2011), *Corporate Social Responsibility in the structure of economic governance*, Dnipropetrovsk, 357 p.
12. Balakirieva O.M. (2011), *Determinants of social and economic inequality in modern Ukraine*, Institute of economics and forecasting NAS of Ukraine, Kyiv, 592 p.
13. Balakirieva O.M. (2009), *The sociological dimension of socio-economic processes in Ukraine*, Institute of economics and forecasting NAS of Ukraine, Kyiv, 320 p.
14. Kolot A. (2011), *Social Responsibility: Theory and Practice of development*, KNEU, Kyiv, 501 p.
15. Kotler F., Li N. (2005), *Corporate social responsibility: how to do a lot of good for your company and society*, Standart, Kyiv, 302 p.

© М. Дейч

Надійшла до редакції 25.04.2013

УДК 65.012.2

ІБРАГІМОВ ЕРНЕСТ,

кандидат економічних наук, завідувач кафедри фінансів та туризму
Кримського факультету Запорізького національного університету

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: ІННОВАЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті показано, що стратегічне планування ґрунтується на інтелектуальній підтримці як традиційних інформаційних систем, так і на системах, орієнтованих на знання. Установлено залежність меж планування від обсягу формалізованих і неформалізованих знань. Досліджені підприємства кондитерської галузі України за сегментом ринку, для них запропоновано перелік інноваційних заходів із виробництва та реалізації кондитерських виробів з урахуванням сучасних новітніх технологій. Розглянуті заходи, процеси, нові товари, алгоритми, засоби автоматизації, програми навчання співробітників дозволяють значно знизити дефіцит знань у процесі стратегічного планування й підвищити якість прийняття стратегічних рішень на підприємствах кондитерської галузі.

Ключові слова: інтелектуальна підтримка планування, організаційні знання, підприємство кондитерської галузі, управління, інформаційна система, стратегія.

Постановка проблеми й стан її вивчення. В епоху економіки знань відбуваються фундамен-

тальні зміни у фінансово-господарській діяльності підприємств, які пов'язані з тим, що інтелектуаль-